

Fra Økokrim

Førstestatsadvokat Trond Eirik Schea

Under seksjonen Fra ØKOKRIM, presenteres temaer som i den siste tiden har vært aktuelle ved Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet (ØKOKRIM). Enheten er et politiorgan og statsadvokatembeter med riksdekkende kompetanse innen sine områder. Foruten økonomisk kriminalitet, behandler enheten IKT- (informasjons- og kommunikasjonsteknologi)-kriminalitet og miljøkriminalitet. Temaer vil primært være av straff- eller prosessrettslig art, herunder omtale og drøftelse av rettsavgjørelser. Men også aktuelle beskrivelser av kriminalitetsformer, metodeutvikling etc. vil kunne bli presentert.

I ØKOKRIMs skriftserie foreligger nå en «inndragningsmanual» på ca 300 sider, utarbeidet av Anne-Mette Dyrnes. Boken gir en bred redegjørelse for de ulike inndragningshjemlene og straffeprosessuelle regler av særlig betydning i inndragningssaker. Den gir også praktisk veiledning for hvordan slike saker bør håndteres. Nedenfor følger bokens omtale av vilkårene for utvidet inndragning og spørsmålet om når det bør foretas slik inndragning.¹

Utvidet inndragning

Assisterende spesialråd Anne-Mette Dyrnes

Strl. § 34a lyder

Utvidet inndragning kan foretas når lovovertrедeren finnes skyldig i en straffbar handling av en slik art at den kan gi betydelig utbytte, og han har foretatt

- a. en eller flere straffbare handlinger som samlet kan medføre straff av fengsel i 6 år eller mer, eller forsøk på en slik handling, eller

¹ Boken er tilgjengelig for salg, se ØKOKRIMs hjemmeside www.okokrim.no.

Trond Eirik Schea er førstestatsadvokat ved ØKOKRIM. Han er cand. jur. fra 1993, og var forsker ved Institutt for offentlig rett, Juridisk fakultet i Oslo i 1993-1995, og rådgiver i Finansdepartementet i 1995-1997. Fra 1997 har han vært konstituert statsadvokat ved Oslo statsadvokatembeter, politiadvokat ved ØKOKRIM, politiinspektør ved Ullrøndelag politidistrikt, og fra 2001 førstestatsadvokat ved ØKOKRIM. Trond.eirik.schea@okokrim.no

Anne-Mette Dyrnes, assisterende spesialråd, er cand. jur. fra 1993. Hun har arbeidet som påtalejurist i Fallo politidistrikt og som førstestatsadvokat i ØKOKRIM fra 1997, blant annet som leder av Hvitvaskingsenheten og Inndragningsteamet. Hun har for tiden permisjon fra ØKOKRIM og arbeider i et prosjekt mot hvitvasking og korrupsjon ledet av Eva Joly i Justisdepartementet. anne-mette.dyrnes@jd.dep.no

- b. minst en straffbar handling som kan medføre straff av fengsel i 2 år eller mer, eller forsøk på en slik handling, og lovovertrederen de siste 5 år før handlingen ble begått, er ilagt straff for en handling av en slik art at den kan gi betydelig utbytte.

Forhøyelse av strafferammen ved gjentakelse kommer ikke i betraktning.

Ved utvidet inndragning kan alle formuesgoder som tilhører lovovertrederen, inndras hvis han ikke sannsynliggjør at formuesgodene er ervervet på lovlig måte. § 34 tredje ledd gjelder tilsvarende.

Ved utvidet inndragning overfor lovovertrederen kan også verdien av alle formuesgoder som tilhører lovovertrederens nåværende eller tidligere ektefelle, inndras hvis ikke

- a. de er ervervet før ekteskapet ble inngått eller etter at ekteskapet ble oppløst,
- b. de er ervervet minst fem år før den straffbare handling som gir grunnlag for utvidet inndragning, eller
- c. lovovertrederen sannsynliggjør at formuesgodene er ervervet på annen måte enn ved straffbare handlinger som han har begått. Når to personer bor fast sammen under ekteskapslignende forhold, likestilles det med ekteskap.

1 Innledning

Regelen er ny og åpner for inndragning av formuesgoder som stammer fra *uidentifisert* kriminalitet. Utvidet inndragning bygger på en formodning om at den oppklarte forbrytelsen bare er *en del* av den kriminalitet som er begått av lovbrøtteren.² Til forskjell fra strl. § 34 kreves det ikke konkretisert hvilken straffbar handling utbyttet stammer fra. Når vilkårene for utvidet inndragning er oppfylt, formodes det at alle formuesgoder som lovbrøtteren eier, er ervervet på ulovlig måte. Alt kan inndras med mindre han eller hun sannsynliggjør at formuesgodene er ervervet på lovlig måte. Bevisbyrden for lovlig erverv ligger altså på lovbrøtteren.

Selv om regelen er ny, er den ikke særegen for Norge. Flere vestlige land har lignende regler, blant andre Storbritannia, Irland og Danmark. Etter mønster fra det norske Inndragingsutvalgets utredning vedtok danskene sine regler i 1996. I Sverige er innføring av lignende regler til vurdering.

Adgangen til utvidet inndragning er begrenset til alvorlige forbrytelser. Dette skyldes at ikke alle forbrytelser er egnet til å bygge opp tilsynelatende uforklarlige formuer. Hensynet til den enkeltes rettssikkerhet og legalitetsprinsippet ble tatt i betraktning ved utforming av bestemmelsen. Forholdet til Grunnloven og menneskerettighetene, Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen

² Se Ot. prp. nr. 8 (1998-99) s. 30-32.

av 4. november 1950 – EMK – og FN-konvensjonen av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter – SP, ble også vurdert i forarbeidene.³

Formålet med utvidet inndragning er etter forarbeidene primært å ramme personer med en kriminell livsstil.⁴ Regelen får derfor ikke anvendelse i alle tilfeller der vilkårene etter lovens ordlyd er oppfylt. Dette følger også av at regelen er fakultativ, jf. formuleringen «kan foretas». Selv om vilkårene for utvidet inndragning er til stede, er det opp til rettens skjønn å avgjøre om utvidet inndragning skal finne sted, og i hvilken utstrekning. Det presiseres i forarbeidene at hovedregelen bør være at inndragningsadgangen benyttes fullt ut.⁵

Utvidet inndragning kan idømmes av retten eller ilegges av påtalemyndigheten ved forelegg, jf. strpl. § 255. I forarbeidene antas det at det kun unntaksvis vil være aktuelt å ilegge utvidet inndragning ved forelegg, blant annet fordi siktede nok oftest vil nekte å samtykke til slik inndragning.⁶

2 Vilkårene for utvidet inndragning – oversikt

Grunnvilkåret for utvidet inndragning er at gjerningspersonen *finnes skyldig* i en straffbar handling, jf. § 34a første ledd første punktum. Dette innebærer at alle straffbarhetsvilkårene må være oppfylt. Det er ikke gjort unntak for de subjektive straffbarhetsvilkårene som i regelen om alminnelig inndragning, jf. § 34 første ledd siste punktum. Men det kreves ikke at gjerningspersonen *straffedømmes* for at utvidet inndragning skal finne sted. I prinsippet kan bestemmelsen få anvendelse også hvis det gis straffutmålingsutsettelse, jf. strl. § 52 nr. 1. Men hvis forholdet blir bedømt så mildt, er det neppe aktuelt å anvende § 34a, jf. Matningsdal/Bratholm s. 247.

I tillegg oppstilles to vilkår:

- For det første må gjerningspersonen finnes skyldig i en eller flere straffbare handlinger av en slik art at de(n) kan gi betydelig utbytte
- For det andre må gjerningspersonen finnes skyldig i lovbrudd av en viss alvorlighetsgrad

Dessuten legger forarbeidene, som nevnt, vekt på at formålet med utvidet inndragning primært er å ramme personer med en kriminell livsstil. Hva som nærmere ligger i tilleggsvilkårene og formålet med regelen, vil bli behandlet nedenfor.

3 Se Ot.prp. nr. 8 (1998-99) s. 32-34 og NOU 1996: 21 s. 100-104.

4 Se Ot.prp. nr. 8 (1998-99) s. 68, jf. NOU 1996: 21 s. 109-110.

5 Se Ot.prp. nr. 8 (1998-99) s. 69.

6 Se Ot.prp. nr. 8 (1998-99) s. 68.

2.1 Første tilleggsvilkår: Betydelig utbytte

Når det skal fastsettes hva som skal regnes som betydelig, er det etter forarbeidene naturlig å ta utgangspunkt i grensen mellom grove og simple vinningsforbrytelser. For eksempel vil et bedrageri som har voldt betydelig økonomisk skade anses som grovt, jf. strl. § 270 jf. § 271. I Rt. 1995 s. 1003 som gjaldt unndratt merverdiavgift, var 68 666 kroner ikke et stort nok beløp. Da proposisjonen ble skrevet, ble grensen i påtalepraksis antatt å ligge omkring 75 000 kroner.⁷ Avgjørelsen i Rt. 1999 s. 1299 må forstås slik at grensen nå ligger noe over dette beløpet.⁸ Spørsmålet i saken gjaldt grensen mellom simpelt og grovt heleri. Det heter:

Etter straffeloven § 317 tredje ledd skal det ved bedømmelsen av om et heleri er grovt blant annet legges vekt på «størrelsen på den eventuelle fordelten heleren har mottatt». Bestemmelsen har på dette punkt slektskap med en rekke andre bestemmelser i straffeloven, således § 256, § 258, § 271 og § 292. Blant annet på grunn av endringene i pengeverdien kreves det i dag mer enn tidligere for å anse en formuesforbrytelse som grov på grunn av beløpets størrelse, jf. Anders Bratholm og Magnus Matningsdal: *Straffeloven* Anden del 1995 side 689. I Rt. 1994 s. 22 kom Høyesterett til at et beløp på kr 65.000 ikke var «så stort at det i seg selv er tilstrekkelig til å bringe § 271 til anvendelse». Denne avgjørelse må også langt på veg være retningsgivende ved anvendelsen av straffeloven § 317 tredje ledd; strafferammen er den samme i de to bestemmelsene. Jeg finner på denne bakgrunn at det ikke er grunnlag for å anta at lagmannsretten har anvendt straffeloven § 317 tredje ledd uriktig når den har funnet at en vinning på kr 75.000 i dette tilfellet lå innenfor domfellelsen for simpelt narkotikaheleri.

Det kreves ikke at betydelig utbytte faktisk er oppnådd. Det er tilstrekkelig at det på grunn av lovbruddets art *kan* oppnås et betydelig utbytte, jf. ordlyden i § 34a, innledningen til første ledd. At det er den generelle sannsynligheten det kommer an på, følger også av at forsøk omfattes. Ved forsøkshandlinger vil det ikke være oppnådd noe utbytte.

Et eksempel er Agder lagmannsretts dom 9. mai 2003, LA-2002-01373, heretter omtalt som J-saken, hvor lagretten fant J skyldig i kjøp av 5 kilo hasj, salg av 150 gram heroin og oppbevaring av 250 gram heroin. Lagmannsretten fant at alle forholdene var av en slik art at de kunne gi betydelig utbytte slik at vilkårene for utvidet inndragning var tilstede.

Det at betydelig utbytte faktisk er oppnådd, er på den annen side ikke tilstrekkelig til at vilkåret er oppfylt, hvis ikke lovbruddet er av en slik art at det er en *generell* sannsynlighet for dette. Ved mange lovbrudd, for eksempel drap og sedelighetsforbrytelser, er utbytte lite sannsynlig. Slike lovbrudd faller utenfor regelen om

⁷ Se Ot.prp. nr. 8 (1998-99) s. 67.

⁸ Se også Magnus Matningsdal og Anders Bratholm, *Straffeloven*, Kommentartutgave, 2. utg. 2003 s. 249.

utvidet inndragning. Hvis utbytte er oppnådd – for eksempel ved leiedrap – skal det inndras etter den alminnelige inndragningsregelen i strl. § 34.

I utredningen s. 106 heter det at overtredelser som kan brukes til å skjule et ulovlig oppnådd utbytte, vil oppfylle vilkåret om betydelig utbytte «dersom det i det aktuelle tilfellet er nærliggende å tro at lovbruddet er begått i en slik sammenheng». Et eksempel er regnskapsovertredelser. Ofte er regnskapsfeilene gjort for å dekke over andre overtredelser som har gitt utbytte. Det samme kan gjelde for dokumentfalsk.

Det kan tenkes unntak fra regelen om at utvidet inndragning ikke er aktuelt ved lovbrudd som normalt ikke medfører betydelig utbytte, jf. proposisjonen s. 67, med videre henvisning til utredningen s. 132. Som eksempel nevner forarbeidene overtredelse av strl. § 227 første ledd annet punktum som rammer grove former for trusler. Strafferammen er fengsel inntil 6 år når det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter som nevnt i § 232 tredje punktum. Hvis særdeles skjerpene omstendigheter foreligger fordi trusselen er fremsatt ved privat pengeinnkreving (torpedovirksomhet), kan vilkåret være oppfylt. Ved torpedovirksomhet oppnås normalt et betydelig utbytte.

Det skal således ikke være ubetinget avgjørende hvilket straffebud som er overtrådt. Dersom den straffbare *virksomheten* er av en slik art at den kan gi betydelig utbytte, er vilkåret oppfylt. Både en enkeltstående handling og flere handlinger sett under ett kan ha potensial for betydelig utbytte. Det må foretas en totalvurdering av den straffbare virksomheten for å avgjøre om vilkåret er oppfylt. En serie av grove tyverier er også en straffbar virksomhet som har et potensial for betydelig utbytte. Det er da ikke utbyttepotensialet ved den enkelte handlingen som er avgjørende, men potensialet ved handlingene sett under ett.

Et viktig spørsmål er om det er *typen* lovbrudd, for eksempel grovt tyveri, eller det *konkrete* lovbruddet, som må være av en slik art at det kan gi betydelig utbytte. Grove tyverier kan være svært forskjellige. Det er egentlig vanskelig å si om det sett under ett er en generell sannsynlighet for betydelig utbytte ved slike handlinger. Ved innbrudd hos en kunsthandler er utbyttepotensialet stort. Ved innbrudd i en pøsebod eller barnehage er det derimot lite. Personer med en kriminell livsstil vil neppe oppsøke slike steder for å oppnå betydelig utbytte. For noen straffebuds vedkommende vil det ifølge forarbeidene bero på en nærmere vurdering av den handlingen som er begått om vilkåret er oppfylt.⁹ Matningsdal trekker den konklusjon at vilkåret er knyttet til den konkrete handlingen. Det konkrete tyveriet må således være av en

9 Se NOU 1996: 21 s. 106.

slik art at det kan gi betydelig utbytte.¹⁰ Innbrudd i pølseboder og barnehager faller derfor utenfor med mindre de inngår i en serie av lignende tyverier.

For narkotikaforbrytelser kan det diskuteres om det er avgjørende om en overtredelse rammes av strl. § 162 første eller annet ledd. Ved overtredelse av første ledd er det med dagens narkotikapriser mindre sannsynlig med betydelig utbytte. Prisene kan imidlertid variere fra distrikt til distrikt. Grensen kan være overskredet dersom et kvantum selges på Sørlandet, mens det motsatte vil være tilfellet hvis det samme kvantum selges i Oslo. Overtredelse av første ledd er likevel nevnt i utredningen s. 133 som eksempel på overtredelse som kan medføre utvidet inndragning etter gjentakelsesregelen. Tatt i betraktning at narkotikaforbrytelser anses for å være i kjerneområdet for utvidet inndragning, virker det søkt at tilfeldige prisvariasjoner skal være avgjørende for om et forhold skal anses for å være av en slik art at det kan gi betydelig utbytte. Forarbeidene og reelle hensyn taler for at vilkåret etter omstendighetene kan anses for å være oppfylt ved overtredelser av strl. § 162 første ledd.

Det kreves ikke at utbytte kan oppnås som et direkte resultat av den straffbare handlingen. Det kan for eksempel være tale om et forsøk. Eller det kan være nødvendig med ytterligere (lovlige eller straffbare) handlinger for å oppnå utbyttet. For eksempel gir ikke *innførsel* eller oppbevaring av et stort kvantum narkotika noe utbytte. For å oppnå utbytte må stoffet selges. Også i et slikt tilfelle vil vilkåret om betydelig utbytte være oppfylt.¹¹

I utredningen s. 105 nevnes som eksempel at «dersom en person dømmes for innførsel av 100 gram heroin, men ikke omsetning, vil vilkårene for utvidet inndragning [...] være oppfylt fordi denne mengden narkotika fører til domfellelse etter § 162 annet ledd – grov narkotikaforbrytelse – med strafferamme 10 års fengsel. Er det f.eks. funnet og beslaglagt et pengebeløp på kr 40 000 som vedkommende ikke kan gi noen rimelig forklaring på, kan dette beløpet inndras med mindre domfelte gjør det sannsynlig at pengene stammer fra lovlig virksomhet».

Rt. 2003 s. 897 (dissens 4–1) gjaldt erverv av 1927 gram hasjisj. Kjennelsen må forstås slik at det ikke var oppnådd utbytte direkte ved handlingen. Det var beslaglagt 48 600 kroner hos tiltalte. Spørsmålet om utvidet inndragning gjaldt dette beløpet. Om spørsmålet om utbyttevilkåret var oppfylt, heter det. «Dernest må den straffbare handlingen være av en «slik art at den kan gi betydelig utbytte». Det kreves ikke at det er påvist utbytte eller vinning i den konkrete saken. Avgjørende er at det er en generell sannsynlighet for betydelig utbytte, med andre ord at de forbrytelser som lovovertrederen er funnet skyldig i, vanligvis gir betydelig utbytte. Også

10 Se *Magnus Matningsdal* i Norsk lovkommentar, bind 1, 2002, s. 45, note 185.

11 Se NOU 1996: 21 s. 105.

dette vilkåret foreligger her. I tingrettens dom er det opplyst at det aktuelle partiet hasjisj ble antatt å ha en gateverdi på mellom 150 000 og 200 000 kroner».

Fra underrettspraksis nevnes to eksempler på utvidet inndragning der det ikke er oppnådd utbytte direkte ved handlingen:

Oslo byretts dom 8. februar 2000 omhandler en person som ble dømt for to tilfeller av oppbevaring av narkotika; ved en anledning i underkant av 200 gram heroin i hanskerommet i en bil, og ved en annen 41 gram hasj i boligen. Ved ransaking ble det funnet 55 000 kroner. Det var tatt ut tiltale etter strl. § 317 når det gjaldt pengene. Retten fant det ikke bevist at pengene var utbytte av en straffbar handling, og frifant tiltalte på dette punktet. Det var subsidiært nedlagt påstand om utvidet inndragning av pengene. Tiltalte hevdet at pengene stammet fra terningspill. Han skulle ha spilt med personer av asiatisk avstamning. Under politiavhør hadde han ikke navngitt noen. I retten oppga han navn på en person som skulle kunne bekrefte at han hadde fortalt at han hadde vunnet. Retten fant at lovlig erverv av pengene ikke var sannsynliggjort og ga påtalemyndigheten medhold i påstanden om utvidet inndragning av pengene.

I Agder lagmannsretts dom 25. januar 2001 gjaldt tiltalen oppbevaring av til sammen ca. 15 kilo hasj. Ved ransaking var det funnet 110 000 kroner. I herredsretten sa tiltalte at han hadde lånt pengene av en bekjent. Han ville ikke oppgi navnet på långiveren. Retten fant at lovlig erverv ikke var sannsynliggjort og foretok utvidet inndragning av pengene.

2.2 Andre tilleggsvilkår: Grov eller gjentatt straffbar handling
I strl. § 34a første ledd bokstav a og b angis de alternative kravene til den straffbare handlingens alvorlighetsgrad.

2.2.1 Grov straffbar handling

Utvidet inndragning kan for det første finne sted dersom lovbyrteren er funnet skyldig i en eller flere straffbare handlinger som kan medføre straff av fengsel i 6 år eller mer, jf. første ledd bokstav a. Det er lengstestrafen i straffebudet som er avgjørende, ikke den utmålte straff i det enkelte tilfelle. Dette innebærer at vilkåret er oppfylt for blant annet grove narkotika- og dopingforbrytelser, jf. strl. §§ 162 annet og tredje ledd og 162 b annet ledd, kap. 17 om pengefalsk, grove vinningsforbrytelser og grov økonomisk kriminalitet, jf. kap. 24-26, grov hvitvasking, jf. strl. § 317 tredje ledd, overtredelse av alkoholloven § 10-1 tredje ledd, konkurranseloven § 6-6 annet ledd, ltgningsloven § 12-2, merverdiavgiftsloven § 72 nr. 1, regnskapsloven § 8-5 første ledd og særlig grove overtredelser av tolloven §§ 61-65, jf. § 66.¹²

¹² Tolloven § 66 ble endret ved lov 18. mars 2003. Etter endringen straffes særlig grove overtredelser med inntil 6 års fengsel. I merknadene til lovendringen heter det at bestemmelsen særlig er ment å ramme smugling av alkohol, sigaretter og kjøtt som ledd i organisert kriminalitet, jf. Ot.prp. nr. 73 (2002-2003).

Flere av disse bestemmelsene bruker formuleringen «fengsel inntil 6 år». Vilkåret er da oppfylt. En mer utfyllende, men ikke uttømmende, oversikt over bestemmelser som oppfyller vilkåret finnes i utredningen s. 133–134.

Fra praksis nevnes Høyesteretts dom i Rt 2003 s. 1096. Et ektepar ble dømt for overtredelse av strl. § 162 tredje ledd for oppbevaring av blant annet ca. 4 kilo heroin og salg av mer enn 1 kilo heroin. I tillegg ble begge dømt for omfattende grove trygdebedragerier. Både strafferammevilkåret i bokstav a og utbyttevilkåret var oppfylt, og utvidet inndragning kunne finne sted.

Ved mange lovbrudd vil størrelsen av den økonomiske skade være avgjørende for om et forhold er grovt eller ikke, se for eksempel strl. § 271, jf. § 270. Det er da den konkrete økonomiske skade det kommer an på, ikke utbyttepotensialet. Det kan således være at forholdet er av en slik art at det generelt er sannsynlig med betydelig utbytte, men at det likevel ikke anses som grovt på grunn av størrelsen av det som faktisk er oppnådd. Når strafferammen ikke er 6 år eller mer, kan utvidet inndragning ikke finne sted etter dette alternativet.

Et eksempel er en kjennelse fra Hålogaland lagmannsrett 7. mars 2001. Saken gjaldt spørsmålet om opprettholdelse av beslag av et større pengebeløp som var funnet i en bankboks. Innehaveren var mistenkt for sosialbedrageri. Forholdet hadde pågått i rundt et halvt år da det ble oppdaget. På det tidspunkt var det oppnådd et utbytte på totalt 29 000 kroner, og forholdet ble derfor bedømt som simpelt bedrageri med en strafferamme på 3 år. Vilkårene for utvidet inndragning var ikke til stede, og beslaget måtte derfor oppheves.

Ved lovendring 10. juni 2003 ble en ny bestemmelse om skjerpet straff ved organisert kriminalitet tatt inn i straffeloven § 60 a. I regelens første ledd bestemmes det at dersom en straffbar handling er utøvet som ledd i virksomheten til en organisert kriminell gruppe, forhøyes strafferammen til det dobbelte, men likevel ikke med mer enn 5 års fengsel. I annet ledd defineres organisert kriminell gruppe som en organisert gruppe på tre eller flere personer som har som et hovedformål å begå en handling som kan straffes med fengsel i minst 3 år, eller hvor en vesentlig del av virksomheten består i å begå slike handlinger. Etter tredje ledd får bestemmelsen betydning for anvendelsen av regelen om utvidet inndragning.

Etter denne bestemmelsen vil strafferammevilkåret for utvidet inndragning være oppfylt i flere saker enn før. Et eksempel er simpelt tyveri. Strafferammen er 3 års fengsel, jf. § 257. Den forhøyes til 6 års fengsel hvis tyveriet blir foretatt av en organisert gruppe på tre eller flere personer som har som hovedformål å begå tyveriet. Hvis det simple tyveriet er av en slik art at det kan gi betydelig utbytte, kan utvidet inndragning finne sted.

Forsøk på straffbare handlinger som kan medføre fengsel i 6 år eller mer kan også gi grunnlag for utvidet inndragning. Strafferammen ved fullbyrdet forbrytelse er da avgjørende. Strl. § 51, som bestemmer at forsøk straffes mildere, har ikke betydning.

Forhøyelse av strafferammen på grunn av gjentakelse kommer ikke i betraktning, jf § 34a første ledd siste punktum.

Er det begått flere lovbrudd i konkurrans¹³, er det den samlede strafferamme etter strl. § 62 det kommer an på. Denne bestemmelsen ble endret 10. januar 2003. Etter endringen forhøyes den øvre strafferamme med det dobbelte av det strengeste straffebudet. Dette medfører at utvidet inndragning kan anvendes i flere saker enn før. Det er nå tilstrekkelig at strafferammen i det strengeste straffebudet er på 3 år. Et eksempel er simpelt underslag hvor strafferammen er 3 år, jf. strl. § 255, kombinert med simpel tollovertredelse hvor strafferammen er 2 år, jf. tolloven § 66.

Den nye bestemmelsen i § 62 kan bare utløse utvidet inndragningssak dersom det andre forholdet – det vil si forholdet som medfører konkurrans – er begått etter 10. januar 2003, jf strl. § 3 første ledd. Hvis alle de straffbare forholdene er begått før lovendringen, blir det § 62 slik den lød tidligere som får anvendelse. Da må den alvorligste overtredelsen ha en strafferamme på minimum 4 år og en av de mindre alvorlige overtredelsene ha en strafferamme på 2 år. Et eksempel er simpel tollovertredelse i kombinasjon med dokumentfalsk. Sistnevnte har etter strl. § 183 en strafferamme på 5 år. Samlet blir den øvre strafferamme 6 1/2 års fengsel og utvidet inndragning kan finne sted forutsatt at handlingene er av en slik art at de kan gi betydelig utbytte.

De enkelte lovbruddene må være av en slik art at de kan gi *utbytte*, men samlet må de kunne gi *betydelig utbytte*. Det kreves altså ikke at hvert enkelt lovbrudd skal være av en slik art at det kan gi betydelig utbytte, jf. proposisjonen s. 68. Dette gir også god sammenheng med det som er sagt ovenfor om at det er den straffbare *virksomheten* det kommer an på.

2.2.2 Gjentakelsestilfellene

For det annet kan utvidet inndragning finne sted i gjentakelsestilfeller, jf. strl. § 34a første ledd bokstav b.

Den siste straffbare handling som utløser sak om utvidet inndragning, må ha en strafferamme på fengsel i to år eller mer. Også her er det lengstestrafen i straffebudet og ikke den utmålte straff som er avgjørende. Forsøk på slik handling omfattes. Ved flere straffbare handlinger er det ikke tilstrekkelig at den samlede

13 Konkurrans kan skje ved at gjerningspersonen i en og samme handling overtrer flere straffebud (idealkonkurrans) eller ved at vedkommende i forskjellige handlinger begår flere lovbrudd (realkonkurrans). Eksempel på det første er at bruk av falske dokumenter ved et bedrageri både rammes av strl. §§ 182 og 271, jf. § 270. Eksempel på det andre er en serie med bedragerier.

strafferamme etter konkurranseregelen i strl. § 62 blir to år. Det må være minst en handling som *alene* kan medføre slik straff.

I utredningen s. 136–137 nevnes eksempler på forbrytelser og forseelser som oppfyller strafferammekravet. Oppregningen er ikke uttømmende. Eksempler fra straffeloven er simple vinningsforbrytelser, overtredelse av § 162 første ledd eller fjerde ledd, dokumentfalsk og regnskapsovertredelse etter § 286¹⁴. Fra særlovgevingen kan simpel overtredelse av tolloven § 66, viltloven § 56 og forurensningsloven § 78 nevnes.

De siste fem år før handlingen ble begått, må lovbryteren være ilagt straff for en straffbar handling av en slik art at den kan gi betydelig utbytte. Lovbryteren må være ilagt straff ved dom eller forelegg, men det kreves ikke at straffen er fullbyrdet. Påtaleunntattelse eller straffutmålingsutsettelse er ikke tilstrekkelig, jf. proposisjonen s. 68.

Den første handlingen kan være *begått* mer enn fem år forut for den siste. Fristen løper fra lovbyteren ble *ilagt straff* for den første handlingen. Forarbeidene må forstås slik at fristen løper fra den dagen dommen ble rettskraftig. Det heter at ved anke løper fristen fra den dag det er avsagt endelig dom i saken.¹⁵ Ved forelegg må fristen løpe fra vedtakelsestidspunktet. Fristen avbrytes når den siste handlingen blir begått (gjerningstidspunktet).

Det er ikke stilt krav til strafferammen for det første lovbruddet. Det må imidlertid være av en slik art at det kan gi betydelig utbytte. Kravet til utbyttepotensialet gjelder således både for det første og det siste lovbruddet.

2.3 Når bør det foretas utvidet inndragning?

Adgangen til å foreta utvidet inndragning er som nevnt fakultativ. Selv om vilkårene etter lovens ordlyd er oppfylt, er det opp til retts skjønn å avgjøre om – og i hvilken utstrekning – utvidet inndragning skal foretas.

Det sentrale formålet med bestemmelsen er å gjøre inndragning til et mer effektivt virkemiddel i kampen mot profittmotivert kriminalitet. Det fremholdes derfor i forarbeidene at påtalemyndigheten og retten bør bruke bestemmelsen aktivt, og ikke bare der hvor det er helt åpenbart at en lovbyter har ervervet sin formue eller deler av denne ved straffbar virksomhet. Samtidig presiseres det at formålet er å ramme personer med en kriminell livsstil, og det heter:¹⁶

Det er primært personer med en kriminell livsstil forslaget tar sikte på å ramme. Utvidet inndragning bør særlig foretas når det – på bakgrunn

14 Etter regnskapsloven § 8-5 første ledd er strafferammen seks års fengsel ved særlig skjerpene omstendigheter. Hvis denne får anvendelse, vil strafferammevilkåret i strl. § 34a første ledd litra a være oppfylt.

15 Se NOU 1996: 21 s. 136.

16 Se Ot.prp. Nr. 8 (1998-99) s. 68, jf. NOU 1996: 21 s. 109-110.

av det aktuelle lovbruddet sett i sammenheng med utbyttets størrelse, sannsynligheten for stort utbytte og/eller uforklarlige verdier på lovbrysterens hånd – er en velbegrunnet mistanke om at den oppklarte kriminalitet bare er en del av den kriminaliteten som er begått, og hvor det er rimelig og velbegrunnet å stille krav om at lovbrysterer sannsynliggjør at formuen er lovlig ervervet.

Om adgangen til utvidet inndragning burde benyttes, var det sentrale spørsmålet i Rt. 2003 s. 897. Saken gjaldt overtredelse av strl. § 162 første ledd, jf. annet ledd, jf. femte ledd – erverv av 1927 gram hasjisj. Domfelte i saken ble ikke ansett for å tilhøre den primære målgruppen for utvidet inndragning. Det ble likevel foretatt utvidet inndragning av et pengebeløp. I kjennelsen som ble truffet under dissens 4–1 heter det:

(20) Formålet med bestemmelsen om utvidet inndragning i § 34a var særlig å effektivisere tiltakene mot den organiserte kriminaliteten, og det jeg har gjengitt fra forarbeidene, viser at domfelte i vår sak neppe kan sies å tilhøre den primære målgruppen, jf. henvisningen til personer med «kriminell livsstil». Selv om A er straffedømt en rekke ganger for vinnings- og narkotikakriminalitet, gjelder disse dommene mindre alvorlige straffbare forhold enn det han nå er dømt for. Ordlyden oppstiller imidlertid ikke skranker for anvendelsen utover de generelle vilkårene, og jeg kan ikke se at forarbeidene gir støtte for at utvidet inndragning utelukkende skal kunne foretas overfor den gruppen som loven i første rekke tar sikte på.

(21) Når jeg er kommet til at inndragning bør foretas, legger jeg en viss vekt på at lagmannsretten har lagt til grunn at de siste domfellelsene «sterkt trekker i retning av at han jevnlig har drevet med omsetning av hasjisj». Dette inngår i begrunnelsen for at A ikke har sannsynliggjort at pengene er ervervet på lovlig måte. Særlig domfellelsen i vår sak viser at han har engasjert seg i straffbar virksomhet med et betydelig økonomisk potensial. Men dertil kommer at inndragningen er begrenset til de pengesedlene som ble beslaglagt i forbindelse med pågripelsen for de straffbare handlinger han nå er domfelt for. Jeg viser til at § 34a annet ledd gir adgang til å inndra «alle formuesgoder som tilhører lovovertrederen». Særlig ordningen med omvendt bevisbyrde tilsier at domstolene ved utøvelsen av skjønnet utviser varsomhet med hensyn til omfanget av inndragningen når man er utenfor den primære målgruppen for utvidet inndragning.

Mindretallet var uenig i denne vurderingen, og uttalte:

(25) At bestemmelsen opererer med omvendt bevisbyrde, er etter min mening et tungtveiende argument for at den ikke bør gis anvendelse vesentlig utenfor sitt kjerneområde. (...)

Selv om det er et upresist begrep, er det i enkelte tilfeller lett å avgjøre at en person ikke har kriminell livsstil. Lovbrysterer er for eksempel en upåfallende og tidligere ustraffet skolegutt som bor hjemme hos foreldrene. Hvis det må legges til grunn at han er en førstegangsforbryter, er det åpenbart at utvidet inndragning ikke

skal finne sted, selv om vilkårene etter lovens ordlyd er oppfylt. Det kan for eksempel dreie seg om grovt tyveri fra en bilforretning. Både utbytte- og strafferammevilkåret etter § 34a første ledd bokstav a er da oppfylt. Men det kan ikke formodes at det han eier stammer fra uidentifisert kriminalitet når det faktisk er første gang han overtrer loven.

Det fremgår av forarbeidene at utvidet inndragningsansvar av hensyn til formålet med regelen ikke bør rettes mot foretak med mindre det til en viss grad synes å basere seg på straffbar virksomhet.¹⁷ Et eksempel er enkelte selskaper som synes å ha faktura-bedragerier som eneste eller helt dominerende inntektskilde. Et annet eksempel er selskaper som benyttes til hvitvasking. Overfor slike selskaper kan utvidet inndragning etter omstendighetene være på sin plass.

Ved prosedyre for utvidet inndragning må det først argumenteres for at vilkårene er oppfylt og dernest for at den fakultative adgangen til å foreta inndragning bør benyttes. Under det siste har formålsbetraktningene stor betydning, jf. Rt. 2003 s. 897.

2.3.1 Valget mellom alminnelig og utvidet inndragning

Det fremgår av forarbeidene at hovedregelen fortsatt skal være at inndragning skal kunne skje bare hvis påtalemyndigheten beviser hvilket straffbart forhold utbyttet stammer fra. I proposisjonen s. 30 heter det:

Av hensyn til den enkeltes rettssikkerhet bør hovedregelen derfor fortsatt være at borgerne ikke blir pålagt å redegjøre for den lovlige opprinnelsen av sin formue.

Dette blir også fremholdt i Rt. 2003 s. 897, hvor det heter:

(17) (...) Hensynet til rettssikkerheten tilsier at inndragning normalt ikke kan skje med mindre påtalemyndigheten kan konkretisere hvilken handling som har gitt utbyttet. Er det påvist at den aktuelle straffbare handlingen faktisk har gitt utbytte, kan § 34 anvendes på dette, mens § 34a vil kunne anvendes på vedkommendes øvrige formue, jf. NOU 1996: 21 side 104 høyre spalte. Dette innebærer for eksempel at dersom en person pågripes i besittelse av et større narkotikaparti og et pengebeløp, kan § 34 anvendes for den del av beløpet som kan tilbakeføres til salg av narkotika, mens et eventuelt overskytende beløp kan inndras med hjemmel i § 34a, jf. Magnus Matningsdal og Anders Brattholm, *Straffeloven* med kommentarer, 2. utgave, 2003, side 248–249.

(18) Ved utvidet inndragning etter § 34a er bevisbyrden snudd, jf. annet ledd. Hensynet til rettssikkerheten ble særskilt overveiet av lovgiver ved vedtakelsen, jf. Ot.prp. nr. 8 (1998–99) side 31–32. Selv om inndragning ikke er straff, er det her fremhevet at prinsippet om at påtalemyndigheten har bevisbyrden fortsatt bør gjelde som et hovedprinsipp også ved inndragning. Slik er ordningen stadig etter § 34, og hovedre-

17 Se NOU 1996: 21 s. 133.

gelen bør fortsatt være at borgerne ikke blir pålagt å redegjøre for opprinnelsen av sin formue. Det vil ikke være legitimt om politiet under etterforskningen, eller påtalemyndigheten under utøvelsen av påtalekompetansen, av bekvemmelighetshensyn sikter seg inn mot § 34a for å komme rundt kravet til individualisering av den straffbare handling som utbyttet stammer fra.

Alminnelig og utvidet inndragning kan således foretas i samme sak. Men her må man være oppmerksom på faren for dobbeltinndragning. Hvis utbyttet er i behold, oppstår ingen problemer. Men hvis det ikke lar seg oppspore, kan det være at formuesgodene som inndras ved utvidet inndragning stammer fra det konkretiserte forholdet. Hvis retten inndrar verdien av utbyttet i tillegg til å inndra hele formuen fordi lovbryteren ikke kan sannsynliggjøre lovlig erverv, kan det være at utbyttet inndras to ganger. Det kan derfor ikke være anledning til å foreta verdiinndragning etter § 34 tredje ledd og utvidet inndragning etter § 34a i samme sak, med mindre kravet på utvidet inndragning reduseres tilsvarende, eller det er på det rene at utbyttet ikke ble benyttet til å erverve formuesgodene, for eksempel fordi formuesgodene ble ervervet før det straffbare forholdet som ga utbyttet.

Rt. 2003 s. 1096 gjaldt en sak der en av de domfelte var dømt til å betale erstatning til trygdemyndighetene med 504 374 kroner og i tillegg ble dømt til å tåle utvidet inndragning av netto vederlag etter tvangssalg av en leilighet, mv. I Høyesterett anførte domfelte at dette var en form for dobbeltinndragning. Hun ble ikke hørt med dette. Det var foretatt en analyse av familiens økonomi¹⁸ som viste en uforklart differanse mellom forbruk og inntekt på minst to millioner kroner i årene 1997 til 1999. Politirevisor hadde tatt med trygdeutbetalingene som inntekt. Det beregnede overforbruket på minst to millioner kroner måtte da henføres til andre handlinger enn trygdemisbruket, og det var ikke tale om noen dobbeltinndragning.

2.4 Momenter ved vurderingen

Av formålsbetraktningene i forarbeidene og Rt. 2003 s. 897 kan det utledes hvilke momenter som kan ha betydning ved vurderingen av om utvidet inndragning bør foretas. Momentene kan ha betydning både samlet og hver for seg.

2.4.1 Det aktuelle lovbruddet

Enkelte lovbrudd er i seg selv en indikator på kriminell livsstil. I utredningen s. 110 nevnes overtredelse av alkoholloven § 10-1 tredje ledd – befatning med «et meget betydelig kvantum alkoholholdig drikk». I disse sakene bør det slik Inndragningsutvalget ser det, nærmest unntaksfritt foretas etterforskning med tanke på ut-

¹⁸ Se nærmere om slik analyse under pkt. 10.7.3.

videt inndragning. Grove narkotikaforbrytelser og hvitvaskingsaker kommer i samme kategori. Slik kriminalitet forutsetter ofte planlegging, organisering og et fast forbrytersk forsett. Deltakerne er sjelden personer uten kriminell erfaring. Deres lojalitet ligger hos det kriminelle miljøet, og det er lite trolig at bakmenn tar sjansen på å benytte personer uten «referanser».

På den annen side har man lovbrudd som er av en slik karakter at de neppe begås av personer som baserer livet på straffbare handlinger. Eksempler er innbrudd i barnehager og pøseboder, ran av mobiltelefoner og lommepenger fra ungdommer. Slike lovbrudd er ikke egnet til å bygge opp en formue.

Når kriminaliteten foregår på tvers av landegrensene, dreier det seg gjerne om mer profesjonell kriminalitet. Det stilles krav til forbryterne som ikke så lett innfris av nybegynnere. Man må for eksempel ha kjennskap til, og kontakter idet aktuelle utland. Man må vite hvilke dokumenter som må benyttes, hvordan tollbarrierer skal forseres osv.

Også måten den straffbare handlingen er gjennomført på, sier ofte noe om forbryteren. Er det benyttet metoder som er lite kjent utenfor kriminelle miljøer, er handlingen særlig utspekulert eller utført med midler som forutsetter et fast forbrytersk forsett, for eksempel med vold, såkalte sjokkbrekk eller grov utnyttelse av andre, kan det indikere kriminell erfaring og livsstil.

I Rt. 2003 s. 897 ble det fremholdt at særlig domfellelsen i den aktuelle saken viste at domfelte hadde engasjert seg i straffbar virksomhet med et betydelig økonomisk potensial. Saken gjaldt som nevnt erverv av 1927 gram hasjsj.

2.4.2 Flere lovbrudd

Hvis lovbyrteren tidligere er straffet for profittmotivert kriminalitet, kan det tyde på at han eller hun har etablert en kriminell livsstil. Type og forekomst av lovbrudd, hvor lenge det er siden lovbruddene ble begått, straffen de(t) medførte osv. kan ha betydning.

Dersom lovbyrteren nå finnes skyldig i flere lovbrudd, kan det indikere et sterkere forbrytersk sinnelag. Det kommer selvsagt an på hva slags kriminalitet det dreier seg om. Overtredelser av vei-trafikkloven har for eksempel ikke betydning i denne sammenheng. Er det derimot tale om flere profittmotiverte lovbrudd, kan det tale for en kriminell livsstil. Når det aktuelle lovbruddet ikke er en enkeltstående hendelse, er det større sannsynlighet for at vedkommende også tidligere har begått profittmotiverte straffbare handlinger, og dermed vært i stand til å bygge opp en formue.

2.4.3 Utbyttets størrelse

Kan det bevises at det er oppnådd et stort utbytte, kan det si noe om profesjonaliteten ved gjennomføringen og lovbyrterens sinnelag. Hva som har skjedd med utbyttet, kan også ha betydning. Er det benyttet til å forsørge familien, er det ødslet bort i luksusfor-

bruk, er det investert i aksjer eller fast eiendom, er det hvitvasket på en utspekulert måte?

2.4.4 Uforklarlige verdier på lovbryterens hånd

Dersom lovbryteren disponerer over penger eller andre formuesgoder som ikke har noen åpenbar lovlig kilde, er dette en indikasjon på kriminell livsstil. Luksusforbruk kombinert med arbeidsledighet eller uførhet trekker i samme retning.

Om dette uttalte Inndragingsutvalget¹⁹ følgende:

[...] praksis gir eksempler på at personer som finnes skyldig i straffbare handlinger som er av en slik karakter at de normalt gir betydelig vinning, disponerer over en stor formue som ikke kan tilbakeføres til noen konkret straffbar handling. Videre er denne formuen uforklarlig på bakgrunn av hva vedkommende de senere årene har oppgitt som lovlig inntekt. Påtalemyndigheten makter kanskje bare å bevise at en spritsmugler har smuglet inn et parti brennevin, men ikke at vedkommende har omsatt brennevinet. Det kan også være at påtalemyndigheten kan bevise at ett parti er omsatt, samtidig som vedkommendes formue tilsier at det er stor sannsynlighet for at den ulovlige omsetningen har hatt et langt større omfang. I slike tilfeller er sannsynligheten gjennomgående stor for at hele formuen er ervervet ved straffbar virksomhet, [...].

Et eksempel er en tidligere ustraffet mann som tas for grovt tyveri fra en forretning. Han viser seg å kjøre rundt i en Ferrari til en verdi av nærmere en million kroner. Bilen er registrert på et familiemedlem, men vitner forklarer at den unge mannen skryter av at det er han som har kjøpt den. Det er også han som disponerer bilen. Han er 23 år gammel og har aldri vært i fast arbeid. Hans forbruk står ikke i noe rimelig forhold til det man vet om hans lovlig økonomiske kilder, og dette kan tale for utvidet inndragningssak selv om han er tidligere ustraffet og ikke tas for et særlig alvorlig lovbrudd. Det nevnes at det alternativt kan iverksettes etterforskning etter strl. § 317 i et slikt tilfelle. Da må det bevises at hans overforbruk har en eller annen ulovlig kilde.

I enkelte tilfeller kan det fastslås nokså raskt at lovbryterens forbruk eller formue ikke står i rimelig forhold til det man vet om hans eller hennes inntekter. Politiet har for eksempel kjennskap til at en person nettopp er løslatt etter soning av en lengre dom. Ved ransaking i forbindelse med et nytt forhold finner man et stort pengebeløp. I andre tilfeller må det foretas en analyse av økonomien for å underbygge at lovbryteren har skaffet formuen på ulovlig vis.

I Rt. 2003 s. 1096, se pkt. 2.3.1, hadde politirevisor beregnet at det var et overforbruk på minst to millioner kroner. Beregningen ble tillagt avgjørende betydning ved vurderingen av om formuesgodene, blant annet en leilighet, var oppnådd på lovlig måte.

¹⁹ Se NOU 1996: 21 s. 100.